

UOT:781.

UŞAQ XORU İLƏ İŞİN ƏSAS MƏSƏLƏLƏRİ

Məhərrəmovə Səmə Bəşir qız
Gəncə Dövlət Universiteti
Semameherremova74@mail.ru

Xülasə: Məqalədə ümumtəhsil məktəblərində şagirdlərin bədii-estetik tərbiyəsində, təfəkkürünün inkişaf etdirilməsində, musiqi zövqünün düzgün formalaşması və zənginləşməsində uşaq xorunun rolu işıqlandırılmış, uşaq xoru ilə işin əsas xüsusiyyətləri araşdırılmışdır. Həmçinin ümumtəhsil məktəblərində uşaq xorunun təşkilinin əsas prinsipləri, xorla iş zamanı düzgün repertuar seçiminin, xor əsərlərinin öyrənilməsi prosesinin, ifa çətinliklərinin aradan qaldırılmasının, uşaqlara xor-vokal vərdişlərinin aşılınması məqsədilə vokal təmrinlərdən istifadənin, ştrixlər, nüanslar, tembr üzərində işin, o cümlədən uşaqlara pedaqoji və psixoloji təsirin əsas cəhətləri müəyyənləşdirilmiş, təcrübi əhəmiyyətə malik təkliflər irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: xor, xormeyster, şagird, kollektiv, estetik tərbiyə

Ключевые слова: хор, хормейстер, ученик, коллектив, эстетическое воспитание.

Key words: choir, choirmaster, student, collective, aesthetic education

Xor sənəti musiqi mədəniyyətinin ən qədim və zəngin sahələrindən biridir. Ölkəmizin musiqi mədəniyyətinin inkişafında, gənc nəslin bədii-estetik zövqünün formalaşmasında, vətənə, torpağa və təbiətə sevgi hisslərinin aşılmasında, dostluq və insansevərlik hisslərinin tərbiyəsində xor musiqisinin böyük əhəmiyyəti var. Lakin mənəvi-estetik tərbiyə ilə yanaşı xor ifaçılığı prosesində həmçinin uşaqların musiqi qabiliyyətləri inkişaf etdirilir, musiqi sahəsində fəaliyyət göstərmək həfəsi formalaşır. Belə ki, xor ifaçılığı prosesində “şagirdlər tədricən vokal vərdişlərinə yiyələnir və həm də kollektivçilik ruhunda tərbiyə olunurlar” [2, s. 80]. Bu iki prosesin – təlimin və tərbiyənin vəhdəti burada mühüm bir amil kimi çıxış edir.

Xor ifaçılığı uşaqların mənəvi-estetik tərbiyəsində mühüm rola malik uşaq musiqi fəaliyyətinin əsas növüdür. Bu fikir dünya mədəniyyətinin görkəmli nümayəndələri tərəfindən dəfələrlə qeyd edilmişdir.

Görkəmli maarifpərvər xadim Həsənbəy Zərdabi bununla əlaqədar məktəblilərdə azərbaycan xalq musiqisi əsasında tərbiyəvi mətnlərin oxunmasının təklifini irəli sürmüşdür.

Ümumtəhsil məktəblərində musiqi dərslərində mahnı oxuma prosesi əsasən xorla həyata keçirilir. Bununla əlaqədar musiqi müəllimi xoru idarə etməyin nəzəri və təcrübi məsələlərini tam məninsəməlidir. Burada musiqi müəlliminin üç funksiyası (təlimedici, tərbiyəedici və inkişafedici) vəhdətdə həyata keçirilməlidir.

Azərbaycanda ilk uşaq xoru 1920-ci ildə Azərbaycanın ilk peşəkar qadın pianoçusu Xədicə Qayıbovanın (1893-1938) təşəbbüsü ilə yaradılmışdır. (Həmin illərdə X.Qayıbova Azərbaycan SSR Xalq Təhsil Komissarlığında Şərq musiqisi şöbəsinə rəhbərlik etmişdir). 1958-ci ilin sentyabrında görkəmli bəstəkar və dirijor Əfsər Cavanşirovun (1930-2005) rəhbərliyi ilə “Bənövşə” uşaq xoru yaradılmışdır. 1978-ci ildə Azərbaycanın görkəmli dirijoru Zərifə İsmayılova respublikamızda ilk dəfə “Göyərçin” oğlanlar xorunu təşkil etmişdir. Bu gün respublikamızda Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radiosunun nəzdində Əfsər Cavanşirov adına “Bənövşə” uşaq xoru (bədi rəhbər Zülfiyyə İbrahimova), Azərbaycan

Dövlət Uşaq Filarmoniyasının nəzdində Uşaq Xor Kapellası və “Şəms” uşaq xoru (hər iki xorun bədii rəhbəri Dilarə Əliyevadır) uğurla fəaliyyət göstərirlər.

Ümumtəhsil məktəblərində uşaq xorlarının fəaliyyətinin müasir dövrün tələblərinə uyğun təşkilinə böyük önəm verilməlidir. Qeyd etmək lazımdır ki, uşaq xorunun təşkil edilməsi çox çətin və məsuliyyətli bir prosesdir. Bu proses xor rəhbərindən geniş əhatəyə malik bilik və bacarıqlar tələb edir. Uşaq xorunun rəhbəri işin özəlliklərini, uşaq səslərinin yaş xüsusiyyətlərini, onların eşitmə duyumunu və səs imkanlarını, repertuar seçiminin prinsiplərini nəzərə almalı, uşaqlara pedaqoji və psixoloji təsirin əsas imkan və yollarını araşdıraraq tətbiq etməyi bacarmalıdır. Xor rəhbəri xor üzvlərinin seçimi zamanı diqqətli olmalı və tələskənliyə yol verməməlidir. Xor kollektivinə uşaqları seçən zaman onların musiqililiyini təyin etməklə yanaşı, musiqiyə maraq səviyyəsini müəyyən etmək lazımdır.

Uşaq xoru üçün repertuar seçimi ən vacib və diqqət tələb edən mərhələdir. Düzgün repertuar seçmək üçün xor rəhbəri xorun qarşısında duran vəzifələri nəzərə almalı və seçilən əsər yeni biliklərin öyrənilməsinə xidmət etməlidir. Repertuara daxil olan əsərlər tərbiyəvi xarakter daşmalı, janr, üslub və tematik cəhətdən müxtəlif olmalı, uşaqların yaş və dərk etmə səviyyəsinə uyğun olmalı, xor kollektivinin ifa imkanlarına cavab verməlidir. Ümumtəhsil məktəblərində uşaq xorunda müsbət təlim nəticələrinin əldə edilməsi üçün yuxarıda göstərilən məsələlərin nəzərə alınması olduqca vacibdir.

Musiqi dərslərində uşaqların xor əsərləri ilə tanışlıq müxtəlif formalarda həyata keçirilir. Xorun rəhbəri əsəri özü müşayiət edərək əsas melodiyayı oxumaqla da təqdim edə bilər. Bu ifanın mükəmməl ifası vacib olduğu üçün xor rəhbəri öncədən hazırlaşmalıdır. Bu üsullar mahnını öyrənməyə motivasiya yaratmaqla, həmin əsərin uşaqlar tərəfindən daha tez və asan mənimsənilməsinə və ümumilikdə iş prosesinin sürətlənməsinə müsbət təsir göstərir.

Uşaq xoru ilə iş zamanı kollektivin təməlinin yaxşı qoyulması üçün xora solfecioetmənin öyrədilməsi çox vacibdir. Əsəri əvvəlcədən qeyd olunmuş hissələrlə öyrətmək lazımdır, bu hissələr həm musiqi dili, həm də ədəbi mətn cəhətdən bitmiş fikri ifadə etməlidir. Bir hissədən digər hissənin öyrənilməsinə, əvvəlki hissə tamamilə mənimsədildikdən sonra keçirilməlidir. Lakin çətin hissələrin möhkəmləndirilməsinə bütün əsərlə tam tanış olduqdan sonra qayıtmaq lazımdır. Əsərin öyrənilməsi və ifanın bədii və texniki tərəfləri üzərində iş rəhbərdən böyük təcrübə, bilik və bacarıq tələb edir.

Xora əsərin öyrənilməsində ümumi prosesi belə göstərmək olar:

1. Əsərin partiyalarla öyrənilməsi;
2. Texniki çətinliklərin aradan qaldırılması üzərində iş;
3. Əsərin bədii ifasına nail olunması.

Ən vacibi isə budur ki, əsərin hissələrlə öyrənilməsi zamanından başlayaraq, hər bir hissə bütün nüanslarla öyrənilməli və əsərin ideya-bədii tərəfləri bir kənara atılmamalıdır. Əsər üzərində işləyərkən hər hansı bir ibarənin öyrənilməsinə vaxt məhdudiyyəti qoymaq düzgün deyildir. Çünki xor rəhbərinin bacarıq və ustalıqdan, xorun kvalifikasiyasından və əsərin çətinlik dərəcəsiindən çox şey asılıdır. Əsərin ibarələrlə öyrənilməsi zamanı təcrübəli rəhbər az da olsa texniki ibarələrə bədiilik gətirmək məqsədilə yollar tapmağı bacarmalıdır.

Qeyd edək ki, yüksək səviyyəli professional ifanın və oxuma vərdişlərinin əldə olunmasına nail olmaq üçün vokal təmrinlərin (çalışmaların) böyük əhəmiyyəti vardır. Bildiyimiz kimi, oxumanın ilk mərhələsinə vokal çalışmaların ifası ilə başlanılır. *Vokal çalışmalarını iki funksiyaya bölmək olar: 1. Səs aparatının islənməsi və köklənməsi üçün olan*

çalışmalar. 2. Əsərin ifası zamanı gözəl və keyfiyyətli səslənməsi və xor-vokal vərdişlərinin inkişafı üçün olan çalışmalar [6, s. 95].

İfa zamanı çalışmalar tədricən çətinləşdirilməlidir. Xor rəhbəri səslənmə, diksiya və nəfəsalmaya aid müxtəlif çalışmalar seçməli, lakin bu çalışmaları hər dərsdə dəyişdirməməlidir. İfaçılar hər bir çalışmanın onlarda hansı vərdişləri inkişaf etdirdiyini bilməlidirlər, bunun sayəsində də hər dərsdə tədricən çalışmaların ifa keyfiyyəti yaxşılaşır. Bəzən öyrənilən əsərlərin bir neçə çətin hissələri çalışmalara əlavə edilə bilər. Məlum olduğu kimi, kantilen ifa – oxumanın əsasıdır, ifaçıdan geniş, sərbəst, dolğun və axıcı səslənmə tələb edir. Belə səslənməyə nail olmaq üçün çalışmaların ifası zamanı xormeysterin qarşısında duran əsas məsələlərdən biri xorun “legato”, “non legato” və “marcato” oxumasına nail olmaqdır. Oxumada rəvanlılıq, keçidlərin sürəti və həmzamanlılıq (sinxronluq) kantilen üçün vacibdir. “Staccato” ştrixi isə ifaçıdan nəfəsalma zamanı əzələlərə texniki cəhətdən daha düzgün və ustalıqla nəzarət etmək, yüksək tessituralı səsləri dəqiq fiksə etmək, yüksək vokal pozisiyalarda təmiz intonasiyalar etmək bacarığı tələb edir.

Vokal çalışmalar dinamik diapazonun inkişafına güclü təsir göstərir. İş zamanı “crescendo” və “diminuendo” nüansları üzərində iş tədricən aparılmalıdır. İfa praktikasında nüansdan nüansa keçid ən çətin amillərdən hesab olunur. Burada da düzgün nəfəsalma vərdişlərinin əhəmiyyəti böyükdür. Çalışmalar həm də səsin hərəkətliliyini inkişaf etdirir. Ümumtəhsil məktəblərində uşaq xoru ilə işin əsas cəhətlərindən hərəkətliliyi etmək üçün asta templərdən başlayaraq, tədricən iti templərə keçilir. Səsin hərəkətliliyi zamanı səs tellərini yükləmədən falset səslənməyə yaxın səslənmədən istifadə olunmalıdır.

Tembr üzərində işin aparılması da əsas amillərdəndir, bu işin əsas məqsədi keçidlərin rəvanlılığına nail olmaq, bütün diapazon boyu vahid səslənməni təmin etməkdir. Bunun üçün pillələrin yuxarı və aşağı istiqamətdə ardıcıl oxunması kimi çalışmalardan istifadə edilir, sonra isə sıçrayışlı təmrinlər oxudulur və sıçrayışlar tədricən genişləndirilir. Qeyd edək ki, çalışmaların ifası nəticəsində formalaşan biliklər getdikcə reflektor xarakter daşımağa başlayır. Çalışmalar vasitəsilə bütöv bir kompleks biliklərin aşılması mümkündür. Lakin bir-neçə dərsə bu biliklərin hamısına nail olmağa çalışmaq və ifaçıların qarşısına gücləri çatmayan tapşırıqlar qoymaq lazım deyil, əks təqdirdə bütün cəhdlər puça çıxmağa bilər. Hər bir işə səbrlə yanaşmaq, qarşıya qoyulan məqsədlərə tədricən nail olmaq lazımdır. Hər bir xor rəhbərinin qarşısında duran ən əsas və vacib şərt cəmiyyət üçün xeyirli insan və şəxsiyyət yetişdirməkdir.

Sənətşünaslıq doktoru, professor S.Qurbanəliyevanın “Şəxsiyyət və musiqi” kitabında qeyd etdiyi fikirlər bunu bir daha təsdiq edir: *“Hər işdə kamil olmaq! Bu, fitri deyil, ictimai həyatda, məqsədyönlü təlim-tərbiyə prosesində qazanılan bir keyfiyyətdir. Həmin keyfiyyətin formalaşması əsas etibarilə əqli tərbiyə prosesində, yəni bilik, bacarıq və vərdişlərin aşılması prosesində gedir. Ancaq musiqi də həmin formalaşmaya qüvvətli təsir göstərir. Çünki bədii-obrazlı təfəkkür olmaq etibarilə musiqi də, elmi təfəkkür kimi, ictimai hadisələrin, ətraf aləmin, gerçəkliyin mahiyyətini ifadə edir. O, müxtəlif hadisələrin, ruhi yaşamaların ən incə çalarlarını, səciyyəvi xüsusiyyətlərini görməkdə və anlamaqda adama kömək göstərir”* [3, s. 89].

Musiqi dərslərində və ya dərnlərdə bütün xorla oxuma prosesinin didaktik cəhətdən düzgün təşkili və quruluşu çox vacibdir. Mahnı və ya xor əsəri üzərində iş – bütün pedaqoji prosesinin əsas məqamlarındandır. Müəllim tərəfindən mahnını öyrətmə tərzindən, üsullarından xor kollektivinin ifaçılıq uğurları əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Təcrübə göstərir

ki, xormeyster mahnı repertuarının metodiki cəhətdən düzgün və rəşional öyrətmə üsullarına böyük diqqət yetirməlidir. Tədrisən vokal-xor tapşırıqlarının mənimsənilməsi prosesində mahnı repertuarının öyrənilməsi zamanı xor iştirakçıları özlərini vahid bir yaradıcı-musiqi kollektivi kimi hiss etməyə başlayırlar ki, bu xormeyster-müəllimin ən mühüm təşkilati vəzifələrindən biri sayılır.

Beləliklə xorla oxuma prosesində uşaqlara dərən və dolğun bilikləri aşılamaqla yanaşı, onların mənəvi cəhətdən formalaşması, onlarda tolerantlıq hissini, azərbaycancılıq ideologiyasını aşılamaq məsələsini, xorla işin metodikası və qabaqcıl üsulların tətbiqi və s. bu kimi məsələlər xor rəhbərinin diqqət mərkəzindədir.

Ədəbiyyat

1. Asafyev B.V. "Xor sənəti haqqında", Leningrad, 1980, 217 s.
2. Qədimova J. "Musiqinin tədrisi metodikası". Bakı, 2007, 165 s.
3. Qurbanəliyeva S. "Şəxsiyyət və musiqi". Bakı, Adiloğlu, 2010, 160 s.
4. Mirzəyeva N. "Xorşünaslıq". Dərslik. Bakı, 2007, 125 s.
5. Orucova M. "Uşaq xoru və onunla işin mahiyyəti". Metodiki vəsait. Bakı, 2016, 52 s.
6. Tağıyeva G.H. Ümumtəhsil məktəblərində uşaq xoru ilə işin cəhətləri. "Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilinin aktual problemləri" jurnalı. 2021, №2 (10)
7. "Значение психологических тренингов в детском хоре". Статья на сайте discoverarts.ru. Категория "Культура и искусство".

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ РАБОТЫ С ДЕТСКИМ ХОРОМ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ

Магеррамова Сяма Башир кызы

Резюме

В статье рассматривается роль детского хора в художественно-эстетическом воспитании учащихся общеобразовательных школ, в развитии мышления и правильном формировании, обогащении музыкального вкуса. Исследуются основные особенности работы с детским хором, принципы организации детских хоров в общеобразовательных школах, выбор правильного репертуара при работе с хором, процесс разучивания хоровых произведений, преодоление трудностей исполнения, использование вокальных упражнений для привития хорового и вокального мастерства детям, работа над штрихами, нюансами и тембром, а также основные аспекты педагогических и психологических воздействий, имеющих практическое значение в формировании детского хора.

MAIN ASPECTS OF WORK WITH CHILDREN'S CHOIR IN SECONDARY SCHOOLS

Meherremova Sema Beshir

Summary

The article examines the role of the children's choir in the artistic and aesthetic education of students of secondary schools, in the development of thinking and the correct formation and enrichment of musical taste, the main features of working with a children's choir are investigated. The basic principles of organizing children's choirs in secondary schools, choosing the right repertoire when working with a choir, the process of learning choral works, overcoming performance difficulties, using vocal exercises to instill choral and vocal skills in children, working on strokes, nuances and timbre, and also explored the main aspects pedagogical and psychological influences that are of practical importance in the formation of a children's choir.

Rəyçi: baş müəllim Şabanova S.

GDU-nun "Musiqi fənləri" kafedrasının 27.10.2023-cü il tarixli iclasın 6 saylı protokolu

Daxil olma tarixi 19 noyabr 2023-cü il

UOT:781.

**BƏSTƏKAR SEVDA İBRAHİMOVANIN AZƏRBAYCAN XALQ MUSIQI
NÜMUNƏLƏRİ ƏSASINDA FORTEPIANO İŞLƏMƏLƏRİN ƏSAS
XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ TƏDRİSİ MƏSƏLƏLƏRİ**

Məmmədova Qəsirə Tofiq qızı
Gəncə Dövlət Universiteti
qasira.mammedova@gmail.com

Xülasə: Məqalədə bəstəkar Sevda İbrahimovanın “Azərbaycan xalq mahnıları və təsnifləri əsasında fortepiano üçün 15 pyes” məcmuəsi araşdırılır. Milli məqam əsaslı xarakterlə sıx bağlı olan fortepiano işləmələri özünü həm səciyyəvi musiqi obrazlarında, həm də milli məqam intonasiya əsasını göstərir. Məqalədə S.İbrahimovanın fortepiano işləmələri janr, forma, üslub, faktura, bədii-texniki və ifaçılıq məsələləri baxımından tədqiq edilir. Aparılan araşdırmalar göstərir ki, bütün bu cəhətlər Azərbaycan fortepiano musiqisində bəstəkarın xalq musiqisi əsasında yaradılan fortepiano işləmələrinin pedaqoji repertuarında geniş yer tutur.

Açar sözlər: Sevda İbrahimova, bəstəkar, Azərbaycan xalq musiqisi, fortepiano musiqisi, tədris məsələləri

Ключевые слова: Севда Ибрагимова, композитор, образцы Азербайджанской народной музыки, фортепианная музыка, вопросы обучения

Key words: Sevda Ibrahimova, composer, samples of Azerbaijani folk music, piano music, educational issues

Azərbaycan fortepiano musiqisi Avropa musiqi mədəniyyət ənənələri ilə xalq musiqisi ənənələri ilə sintezidir. Azərbaycan lad-məqam, muğamları, xalq mahnı və rəqsləri əsasında bəstəkarlarımız parlaq, orijinal əsərlər yaratmış və yaradırlar. Azərbaycan fortepiano musiqi ədəbiyyatında xalq melodiyaalarının işləmələri və tərtibatı xüsusi yer tutur. Milli folklor nümunələri əsasında fortepiano işləmələri xalq musiqisinin ifadə vasitələri ilə Avropa musiqi ənənələrinin təbii sintezi ilə səciyyələnir.

Azərbaycan musiqi incəsənətinin parlaq nümayəndələrindən biri olan Sevda İbrahimovanın (1939-2022) yaradıcılığı, pedaqoji musiqi maariflənmə sahəsindəki fəaliyyəti ilə daim musiqişünasların diqqətini cəlb edib. Azərbaycanın görkəmli bəstəkarı Qara Qarayev (1918-1982) məktəbinin nümayəndəsi olan bəstəkar S.İbrahimovanın əsərlərində milli üslub, Azərbaycan xalq musiqi ənənələrinə istinad açıq şəkildə özünü biruzə verir. Bəstəkarın yaradıcılığı, öz dəsti-xətti, fərdi üslubu, özünəməxsus musiqi dili ilə seçilir. Onun yaradıcılığında Azərbaycan folkloru, klassik ənənələrlə yanaşı müasir musiqi üslubu ilə birləşməsi diqqəti cəlb edir. “Bəstəkarın musiqi dili, xəlqiliyi, zamanla səsləşən aktuallığı ilə seçilərək ənənə və müasirliyin vəhtəti üzərində qurulub” [7, s.95]. S.İbrahimova demək olar ki, bir şox janrlara müraciət etmişdir. Janr rəngarəngliyi və müxtəlifliyi (operalar, kantata, simfonik, vokal-instrumental əsərlər və s.) onun yaradıcılığında geniş şəkildə özünü göstərsədə bu məqalədə bəstəkarın fortepiano irsinə müraciət olunub. S.İbrahimova yaradıcılığına bir sıra tədqiqatçılar üz tutublar. Bunlardan İ.Əliyeva [2], İ.Əfəndiyeva [3], C.Həsənova [4], Mustafayeva A. [5], Z.Səfərova [6] və s. adlarını çəkmək olar.

Məqalədə bəstəkarın “Azərbaycan təranələri” (“Azərbaycan xalq mahnı və təsnifləri mövzularında fortepiano üçün 15 pyes”) [9] fortepiano silsiləsi ətraflı öyrənilmişdir. Silsiləyə daxil olan obraz, məzmun sahəsi və ifaçılıq xüsusiyyətləri geniş araşdırılıb.

Qeyd edək ki, S.İbrahimova bir ifaçı kimi fortepiano alətinin bütün texniki və bədii imkanlarına malik tanınmış pianoçu idi və bu səbəbdən onun yaradıcılıq irsinin bir hissəsini fortepiano musiqisi təşkil edir.

Fortepiano silsiləsinə daxil olan müxtəlif xarakterli pyeslərin obraz sahəsi çox genişdir. Bəstəkarın melodiya düzümündə milli qaynaqlardan irəli gələn intonasiyalarla bərabər kəskin ritmlər, dinamik inkişaf, obraz, dərin lirizm və öz əksini tapır. *“Bu pyeslərin xarakteri, musiqi dilinin xüsusiyyətləri öz ilkin mənbəyinə çox yaxın olub, bəstəkarın musiqi üslubunun əsas xüsusiyyətini, xalq musiqi irsinə dərin tellərlə bağlılığını nümayiş etdirir”* [1, s.784].

Silsilədə olan hər bir pyes ifaçıya müəyyən fortepiano vərdişlərinin inkişaf etdirilməsinə imkan verir. Tədqiqatçı alim C.Həsənova haqlı olaraq yazır ki: *“Bəstəkarın fortepiano əsərlərinin belə bir xüsusiyyətini də qeyd etməliyik ki, bu əsərlər musiqi dilinin xüsusiyyətlərinə görə çox parlaq və rəngarəngdir. Ünvanladığı auditoriyadan asılı olmayaraq, onlarda həqiqətən də, S.İbrahimovanın bəstəkar təxəyyülü və müəllim səriştəsi qovuşmuşdur”* [4, s.19-20]. Xalq musiqisinin orijinallığını öz əsərlərində qoruyan bəstəkar fortepiano fakturasının xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq bəstələmişdir.

Silsilənin ilk pyesi “Araxçının məndədir” moderato (mülayim) tempində, 8/6 ölçüsündədir. Mahnı “Şur” məqamına əsaslanır. Mahnının melodiyası nəغمəvaridir. Burada orta registrdən yuxarı registrə, yuxarıdan basa keçidlər üç nəfərin söhbəti təsirini bağışlayır. Bütün mahnının nəbzini təyin edən hissələrdə ritm mühüm rol oynayır.

Nümunə1.

2 № li pyes “Ay dili-dili” adlanır. Əsər “Şur” məqamına əsaslanır. Pyes Allegro (tez-tez, cəld) tempində, 8/6 ölçüdədir. Birinci xanədə forte nüansında səslənmə pyesin daha qərarlı xarakterində olmasını göstərir. Qısa bir giriş-müşayiət oynaq nazlı personajın melodiyasının başlanğıcını hazırlayır. Pyes forte-dən piano-ya təzadlı keçidlərlə təqdim olunub. Pyesin sonunda əsas melodiya verilir, bu isə kişi səsinin təqlidini təsvir edir.

Nümunə 2.

“Yadıma sən düşəndə” 3 № li pyes Moderato tempində, 8/6 ölçüdədir. Pyes “Şur” məqamına əsaslanır. Melodiyası bir neçə dəfə təkrarlanaraq əvvəlcə sağ ələ, sonra isə sol ələ keçid edir. Kulminasiya pyesin orta hissəsinə düşür, burada sakit səslənən melodiya yeni işləmələrlə təqdim edilir. İfaçı melodiyanı oktavalarla sağ əldə, müşayiəti arpeciolarla sol əldə ifa etməklə kulminasiyanın parlaqlığını daha da vurğulaya bilər. Tədricən diminuendo və bir az ritenuto etməklə melodiya əvvəlki sakit vəziyyətinə qaydır.

Nümunə 3.

4 № li pyes “Niyə balam” adlanır. Moderato tempində, 8/6 ölçüdədir. “Bayatı- Şiraz” məqamına əsaslanan pyesin melodiyası axıcı, həzn müşayiətlə verilir. Bəstəkar pyesin leggier (yüngül, sakit) tempində verməsi əsərin sakit, yüngül olmasını göstərir. Pyesin həcmi böyükdür. Pyes Fa major tonallığında başlayır, orta hissədə isə Lya major tonallığına keçid edir. Belə keçid əsərin xarakterində müəyyən təzad yaradır. Bu isə ifaçıdan əsərin xarakterinin daha şən əhval-ruhiyyə ilə ifa etməsini tələb edir.

Nümunə 4.

5 № li pyes “Bağa girdim üzümə” adlanır. Moderato tempində, 8/6 ölçüdədir. Əsər “Şur” məqamına əsaslanır. Pyes rəqs xarakterlidir, iki xanəli giriş ilə başlayır. Melodiya sadədir. Pyes bir nəfəsə ifa olunur. Qdur ki, pyesin ifasında, sona qədər əsərin nəbzini və yüngül xarakterini saxlamaq ifaçının əsas vacib məqsədi olmalıdır.

Nümunə 5.

6 № li pyes "Get ay batandan sonra gəl" adlanır. Allegro tempində, 8/6 ölçüdədir. “Segah” məqamına əsaslanan pyes iki mövzunun növbələşməsi əsasında qurulub. Birinci mövzu mahnıvaridir, ifa zamanı mövzunu sanki solist oxuyur, bu səbəbdən ifaçı sakit olmaqla yanaşı əzəmətli ifa təqdim etməlidir. İkinci mövzu orkestr ifasına bənzəyir, burada ifaçıdan bir qədər çevik, hərəkətli ifa tələb olunur. Bu pyesin əsas çətinliyi tez-tez təkrarlanan dəyişkən temp və dinamik kontrastlardır.

Nümunə 6.

yazılmışdır. Moderato tempində, 8/6 ölçüdədir. Pyes kifayət qədər geniş bir girişlə başlayır,

Əsas mövzu pyesin yarısında 21- ci xanədən başlayır. Mövzu melodik və sakitdir, həçinin motiv əsasında təkrarlanır, bir qədər dinamik inkişaf edərək tədricən p –ya keçir.

Nümunə 7.

8 № li pyes “Ay qız mənim canımsan” adlanır. Bəstəkar “Şur təsnifi”nə müraciət etmişdir. Allegro scerzando (tez-tez şən) tempində, 8/6 ölçüsündədir. Pyes bütövlüklə “solist və xor” prinsipi əsasında qurulub. Sağ əldə ifa olunan melodiyanın iki xanəsi solo kimi ifa olunur, növbəti iki xanə unison sol əllə ifa olunur, burada sanki xor ilə solistin ifası hiss olunur. Allegro scerzando əsərin tempinə deyil, xarakterinə aiddir. Fortepiano ifaçısı

melodiyanı tələssiz, sanki sakit bir yerışı, addımı təsvir etməklə ifa etməlidir. İfa edərkən dinamik kontrastı forte və mezzoforteni göstərmək çox vacibdir.

Nümunə 8.

9 № li pyes “Dağlarda quzu gəzər” adlanır. Pyes “Dilkəş təsnifi” əsasında bəstələnmişdir. Moderato tempində, 8/6 ölçüdədir. İfa tərzı çox sakitdir. Melodiya mahnıvarıdır. Faktura olduqca zəngindir. Pyesdə olan bir çox səsaltılar ifa zamanı ifaçıda müəyyən çətinlik yaradır. Sol əl müşayiət etməklə eyni zamanda sağ əl ilə melodiyanı tamamlayaraq obraz və xarakteri yaratmaqda köməklik edir. Vacibdir ki, ifaçı sol əlin ifasında rəvanlığı dəqiq ifa etsin. Aydın, səlis ifa etməklə yanaşı eyni zamanda melodiyanın sərbəsliyinə diqqət yetirsin.

Nümunə 9.

10 № li pyes “Ey məhvərim, mehparəsən” adlanır. “Rast” təsnifi ” əsasında yazılmışdır. Pyes Allegro moderato (məlayim tez) tempində, 4/4 ölçüdədir. Pyes hərəkərli ifa olunmalıdır. Əsər bir neçə dəfə təkrarlanan melodik epizodlardan ibarətdir, müxtəlif variantlarda dəyişikliklər olmasına baxmayaraq pyes bütöv bir obrazı təsvir edir. İfaçı dinamik çalarlar, epizodları ahəngdar, bütöv şəkildə təqdim etməlidir.

Nümunə10.

11 № li pyes “Gülüstanda sənə bənzər gül olmaz” adlanır. “Müxalif təsnifi” əsasında bəstələnmişdir. Moderato tempində, 4/3 ölçüdədir.

Giriş 16 xanədən ibarətdir. Əsas melodiya 17-ci xanədən başlayır. Bəstəkarın qeyd etdiyi *dolce* (incə, zərif) termini onu deməyə əsas verir ki, əsər incə, melodik xarakterə malikdir. Pyesin orta hissəsində xarakter dəyişir. Basda xanənin güclü hissəndə oktavaların müşayiət ilə pyes geniş və əhatəlidir ifa olunur. Pyesin son 8 xanəsi *piano* (sakit) ilə başlayaraq, tədricən *crescendo* (kreşendo) etməklə finalda səslənən akkord iki *forte* (daha güclü) ilə tamamlanır.

Nümunə 11.

12 № li pyes “Bahar oldu yenə güllər” adlanır. Bu pyesdə bəstəkar “Bayatı Kürd təsnifi”nə müraciət etmişdir. Pyes *Moderato* tempində, ölçüsü 4/4-dür. Pyesin musiqisi çox ifadəli və mahnıvaridir. Melodiya əsasən oktavalarla təqdim olunur, İfaçı əsasən diqqəti yuxarı səslərə verilməlidir. Pyesdə xırda dinamik çalarların göstərilməsi vacibdir. Sol əlin partiyası axıcı səslənməlidir, kiçik dəniz dalğaları kimi. Melodiya sol ələ keçən zaman ifaçı pyesi dərin və yumşaq səslə canlandırmalıdır.

Nümunə 12.

Moderato

13 № li pyes “Bülbüllər oxur” adlanır. Pyes “Şikəsteyi fars təsnifi”nə əsaslanır. Pyes *Moderato* tempində, 8/6 ölçüdədir. Pyes olduqca hərəkətli səslənir. *Moderato* tempində olmaq isə onu göstərir ki, ifa zamanı heç bir təlaş, həyacan olmamalıdır. Eyni zamanda ifa zamanı ritm dəqiqliyinin qorunması vacibdir, əks halda əsərin xarakteri itəcək. Melodiyada oktavaların əsas aparıcı oynamasına baxmayaraq, pyes sakit ifa olunmalıdır.

Nümunə 13.

14 № li pyes “Qalada yatmış idim” adlanır. Bəstəkar “Sarənc təsnifi”nə müraciət etmişdir. *Allegretto* (*allegro*-dan ağır, *andante*-dən cəld) tempində, 8/6 ölçüdədir. Pyesin

fakturası sadədir. Əsər sanki bir nəfəsə, yüngül və sadə ifa olunur. Pyesin orta hissəsində tonallıq B-dur tonallığından H-dur tonallığına keçir, bununla da əsər daha işıqlı, canlı səslənir. Hətta ifaçı əsərin xarakterinə uyğun olaraq tempi bir qədər ifa zamanı cəldləşdirə bilər.

Nümunə 14.

15 № li pyes “Ola bilməz” adlanır. Əsər “Rast” təsnifi” əsasında yazmışdır. Animato (şux, canlı, ruh yüksəkliyi ilə) tempində, 8/6 ölçüdədir. İfaçı melodiyaları həyəcənsiz, sakit, zərif və nəغمəvarı ifa etməlidir. Əsərin xarakterini dinləyiciyə çatdırmaq üçün sol əlin müşayiətində notlar sakit, orta hissə isə canlı səslənməlidir. Bəstəkarın göstərdiyi agitato (həyəcanlı, coşğunluqla) bir qədər həyəcan, emosiya yaratmalıdır.

Nümunə 15.

Animato

G.Aslanova S.İbrahimovanın “Azərbaycan xalq mahnı və təsnifləri mövzusunda fortepiano üçün 15 pyes” kitabının ön sözündə yazır: “İşləmə üçün seçilmiş bütün mahnılar mülayim və canlı tempdə olduğundan, bəzi hallarda önə onların oynaq xarakteri çıxır. Mahnıların əksəriyyəti zərbi-rəngarəng fortepiano üslub formasında yazılıb” [8, s.5].

Beləliklə, S.İbrahimovanın “Azərbaycan xalq mahnı və təsnifləri mövzularında fortepiano üçün 15 pyes” işləmələrində milli musiqiyə ciddi yanaşma özünü aydın göstərir. Miniaturların ritmik özəlliyi onların müxtəlifliyindədir: silsilədə Azərbaycan xalq musiqisi üçün səciyyəvi olan milli (6/8), həmçinin (3/4, 4/4) metroritmlərə rast gəlinir. Bəstəkarın fortepiano işləmələrinin həm ritm, həm də forma cəhətdən tam mənada klassik olduğunu görə bilərik.

Silsiləyə daxil olan pyeslərin xalq mahnı və təsnifləri əsasında bəstələnməsinin məqsədi fortepiano ifaçılarının xalq musiqi nümunələrinin müxtəlif janrları ilə tanış olmasıdır. Müasir dövrdə professional fortepiano ifaçısı klassik, müasir və milli musiqi ənənələrini dərinlən öyrənməli, müxtəlif üslublarda bəstələnmiş fortepiano əsərlərini ifa edərkən düzgün ifa üsullarından istifadə etməyi bacarmalıdır. Klassik və xarici bəstəkarların fortepiano əsərləri ilə yanaşı, milli musiqimizi daha dərinlən öyrənməli, xalq musiqisi nümunələrinin fortepiano işləmələrini sisteməlik olaraq repertuara daxil etməlidirlər.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan musiqi tarixi. IV cild. (Tərtibçi: G.Mahmudova). Bakı, Elm, 2019, 823 s.
2. Əliyeva İ. Kökdən gələn istedad. Sevda İbrahimova-75. // "Azərbaycan" qəzeti, 2014, 28 noyabr, s. 6.
3. Əfəndiyeva İ. Sevda İbrahimovanın yaradıcılığında uşaq musiqisi. Bakı, Elm, 2003, 64 s.
4. Həsənova C. Sevda İbrahimova. Bakı, Şərq-Qərb, 2014, 32 s.
5. Mustafayeva A. Bəstəkar Sevda İbrahimovanın yaradıcılığı (milli xüsusiyyətlər kontekstində). sənətsün. üzrə fəls. d-ru e. dər. al. üçün təq. ol. dis-nın avtoreferatı. Bakı, 2012, 26 s.
6. Səfərova Z. Sevda İbrahimova haqqında düşündüklərim. Dəyərli bəstəkarımızın 70 illiyinə həsr olunan yaradıcılıq gecəsilə bağlı təəssüratlarım əsasında. // "525-ci qəzet". 2010, 27 fevral, s. 19.
7. Zalova Z. Sevda İbrahimovanın fortepiano ilə simfonik orkestr üçün konsertləri. "Konservatoriya" jurnalı, № 3, 2017. s. 95-99.

Notoqrafiya:

8. Aslanova G. Azərbaycan xalq mahnılarının fortepiano üçün işləmələri. Bakı, ADPU-nun mətbəəsi, 2020, ADPU-nun mətbəəsi, 46 s. [URL:http://respubli-can.ews.az/index.php/dig-r-x-b-rl-r/m-d-niyy-t/item/460](http://respubli-can.ews.az/index.php/dig-r-x-b-rl-r/m-d-niyy-t/item/460)
9. İbrahimova S. Azərbaycan təranələri. (Azərbaycan xalq mahnıları və təsnifləri əsasında fortepiano üçün 15 pyes). Bakı, Mars Print, 2009, 44 s. [URL:https://www.musicacademy.edu.az/az/struktur/mediateka/notlar/mual-lifler/255-ibrahimova-sevda.html](https://www.musicacademy.edu.az/az/struktur/mediateka/notlar/mual-lifler/255-ibrahimova-sevda.html)

**ОСНОВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ ФОРТЕПИАННЫХ
ПРОИЗВЕДЕНИЙ КОМПОЗИТОРА СЕВДЫ ИБРАГИМОВОЙ СОЗДАННЫХ
НА ОСНОВЕ ОБРАЗЦОВ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ НАРОДНОЙ МУЗЫКИ**

Мамедова Гасира Тофик кызы

Резюме

В статье рассматривается сборник фортепианных пьес композитора Севды Ибрагимовой «15 пьес для фортепиано на темы азербайджанских народных песен и теснифов». Фортепианные обработки композитора тесно связаны с национальным мугамом, который проявляется в характерных музыкальных образах и национальной моментной основе.

В статье фортепианные произведения С.Ибрагимовой исследуются с точки зрения жанра, формы, стиля, фактуры, художественно-технических и исполнительских вопросов. Учитывая эти аспекты фортепианные произведения композитора, созданные на основе Азербайджанской народной музыки, занимают огромное место в педагогическом репертуаре Азербайджанской фортепианной музыки.

**THE MAIN CHARACTERISTICS AND TEACHING ISSUES
OF COMPOSER SEVDA IBRAHIMOVA'S PIANO WORKS BASED ON
SAMPLES OF AZERBAIJANI FOLK MUSIC**

Mammadova Qasira Tofiq

Summary

Composer Sevda Ibrahimova's collection "15 pieces for piano based on Azerbaijani folk songs and classifications" is examined in the article. Piano works, which are closely related to national moment-based character, manifest themselves both in characteristic musical images and national moment intonation basis.

In the article, S.Ibrahimova's piano works are studied in terms of genre, form, style, texture, artistic-technical and performance issues. The conducted studies show that all these aspects occupy a large place in the pedagogical repertoire of piano works created on the basis of folk music of the composer in Azerbaijani piano music.

Rəyçi: baş müəllim Haqverdiyeva N.

GDU-nun "Musiqi fənləri" kafedrasının 27.10.2023-cü il tarixli iclasın 6 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 19 noyabr 2023-cü il